

Grisespil i Nibe 1697

AF HOLGER RASMUSSEN

Tingbogen for Nibe birk er usædvanligt givende set fra et kulturhistorisk synspunkt. Det gælder ikke alene til belysning af byens hovederhverv, fiskeriet, hvor der p. gr. af de komplicerede fiskeriforhold i Nibe bredning, hvor bundgarnene stod tæt, måtte opstå mange tvivlsspørgsmål og stridigheder, der søgtes løst ved rettens bistand. I sin beskrivelse af Nibe bys historie har Carl Klitgaard i vid udstrækning benyttet sig af tingbogens oplysninger herom, men han har også inddraget meget andet stof, der belyser andre sider af befolkningens daglige tilværelse.

Den side af tilværelsen, der vedrører folks forlystelser, har Klitgaard flere gode eksempler på, bl. a. en meget fyldig beskrivelse af dansen om majbøgen i pinsen 1699, men Nibe tingbog har på dette felt endnu meget at byde.¹ I det følgende skal behandles en sag om grisespil, der tidligere kort har været nævnt af Klitgaard.² Sagen behandles for birketinget 17. juli 1697 og afgøres samme dag. Jeg vælger her først at give sagens fulde ordlyd og skal derefter forsøge at sætte begivenheden ind i dens kulturhistoriske sammenhæng.

Nibe birks justitsprotokol 1695–1700, fol. 94a–b.

1697, 17. juli.

Christen Niels. Hørtikarll j Nibe paa Cornelij Rods vegne fremstillede kaldsmænd Hans Behm och Laurs Niels., der bestod ved eed, at de j dag 8 dage stefnte Oluf Kiels. j Nibe, talde med hans madmoder Maren Povelssd. hid til tinget j dag mod vidne och dom angaaende 2de svin, som hand meener louligen at hafve vundet med terningspil, dog uden føie disputerer Oluf Kiels. og med participanter ham samme 2de svin, og gjør ham ophold och forhindring; noch stefnte de efterschr. vindis persohner for deris sandhed i denne sag at aflegge.

Saa fremkom jndstefnte Niels Chrestens. Jbsøn, som vandt ved eed med opragte fingre, at forleden sønddag var otte dage, da Cornelius Roed og Jens Jens. lod opsette 2de svin paa terningspil i Jens Jensøns hus, da hørte hand, at førend nogle af de jndbudne og tilstedeværende begyndte at kaste paa svinene, da spurde Cornelius Roed dem samtlige ad, om hand motte hafve sit fri kast paa svinene, saasom [fol. 94b] andre steder, da hørte hand at en del af dem som sadde ved bordet sagde ja dertill, mens jngen af dem benegtede det, og var Olle Kielsden i den anden stue, da dette blef begiert; og som de derpaa kom til at kaste i bæcke-

¹ *Holger Rasmussen*: Das Fingerziehen (at trække krog). Ethnologie in dänischen Rechtsquellen (Folk, vol. 5, 1963, 283–286).

² *C. Klitgaard*: Nibe Bys Historie, Aalborg, u. å., 322.

net, blev Oluf Kieldsøns kast antegnet for 25 øjene, som var den tid det højeste kast, hvilcke och blev bestaaende, jndtil Cornelius Roed, som var den sidste mand, fremkom, hvilcken Cornelius kaste 28 øjne op paa tærningerne de 2de første kast, og det 3die kast opkaste hand 8 øjne, dog var den ene terning, som 5 paastoed, ej i bæckenet det sidste kast, mens blev staaendis paa bredden af bæckenet; og som dette var passerit, da desputerede eendeel af dem, som vare i rode med Oluf Kields., Cornelius hans kast, at hand ej burde at hafve det, med mindre hans nafn var paa sæddelen.

Blef tilspurt, om Jens Jens., som opsatte svinene tillige med Cornelius, begierte hans frj kast, og om hand icke kaste; svarede, at Jens Jens. ej begierede nogen frj kast, mens dog kaste hand tillige med de andre och satte hans penge, ydermere tilstod, at Jens Jens. oprobte mand efter mand saa mange som skulle kaste, og blev baade hans kone och kones søster, som vare de sidste paa sæddelen, oprobte af Jens Jens., og da de hafde kast, gick Jens Jens. fra bordet och hen i den anden stue med sæddelen, og j det hand gick vd, kom Cornelius Rod och gjorde hans kast som forermeldt, og jngen den tid disputerede ham det; dog saae hand ej at Oluf Kieldsen den tid var i stuen, thi de vare meestendeel gaaen ud, da Cornelius hafde kast.

Niels Jens. Bæck og Povel Søren. vonde ved eed det samme som Niels Chrestens. at hafve hørt jnde til Jens Jensens, mens icke de vare hos ved bæckenet. Søren Peders. Lijson vandt ved eed, at samme tid, da de hafde afkast, kom Cornelius Roed jnd til dem i den anden stue och spurde, om de vilde tillade ham hans kast, da svarede eendeel af dem, som hafde kast sig fra deris rættighed, Ja, og eendeel taug stille och ej negtede det; og gick Oluf Kields, derjnde, mens icke hand hørte enten hand bejaede eller negtede det; Niels Peders. Roed vandt ved eed det samme som Søren Lijson.

Jacob Knop [eller: Knap] j Nibe vandt ved eed, at hand samme tid hos var, da disse svin blev sat paa spil, og ej saae vidre, end det som passerede, da Cornelius Roed kaste, nemlig at hand de 2 første kast fich 28 øjne, og det 3die kast fich hand 8 øjne, hvoraf de 5 paa den ene tærning blev staaendis på bredden af bæckenet.

Herpaa blev af rættien kiendt saaledis: Da efter tiltale, giensvar og denne sags lejlighed, og som dette skal være passerit en sønddag, at de ved offentlig trommeslag paa gaderne og i huuset med drick och spil hafr øfvet vret jmod kongl. ma. lov og forordning, sligt ej at maa begaaes om helligdage, da bør de 2de omtvistede svin, nestkommende manddag at settis på offentlig auction og til højstbydende selgis, og pengene være hiemfalden til fattige; Cornelius Roed som hafr sat samme svin paa spil en hellig dag, bør at betale for helligbrøde 3 lod sølf, under lovens exsecution.

Sagen ligger vel oplyst. Med nutidens andespil in mente ser man forsamlingen for sig, efter at spillet er varslet ved trommeslag i gaderne. I Jens Jensens hus har man bænket sig i de to stuer, mænd og kvinder mellem hinanden, og har kortet tiden med øl, til det blev ens tur at slå med tærningerne. Jens Jensen har opskrevet de spillelystnes navne på en seddel og vel samtidig opkrævet indsatsen. Han har føjet sit eget navn til de øvriges på seddelen og betalt sin indsats på lige fod med dem. Den eneste, der afviger herfra, er Cornelius Roed, der ønsker frikast »såsom andre steder«. Hele sagen rejser sig af, at han ved dette frikast, som ingen utvetydigt modsætter sig, slår det højeste antal øjne og derved løber af med ikke blot gevinsten, men også med sin del af fortjenesten, som er fremkommet ved den indsats, de spillende har

gjort. Man forstår godt Oluf Kieldsens harme ved at se sig gevinsten berøvet ved et frikast.

I vidneudsagnene er der flere ting af interesse for grisespillets teknik. Taget som helhed har spillet samme karakter som et par ældre sager, nemlig dels det hestespil i 1653, der nævnes af Klitgaard efter Nibe tingbog,³ hvor selve birkeskriveren er listefører assisteret af to bisiddere, der kontrollerer terningkastene, dels den sag fra Bergen i 1620, hvor præsten ved Korskirken sammen med en anden af byens borgere sætter en okse på spil.⁴ Troels Lund, der refererer den sidstnævnte sag, påpeger sådanne sammenskudsspils yndest, en påstand, der ikke afkræftes af nutidens andespil. En stærk støtte for sin påstand har han da også i oksespillet fra Bergen, hvor samme okse bortspilles ikke færre end tre gange. Også ved grisespillet i Nibe synes der at være mødt mange folk.

Under spillet har hver den, der har gjort sin indsats, ret til at kaste og altså mulighed for at vinde det udsatte, men man kunne også slutte sig sammen i grupper, der var fælles om indsats og gevinst. Det var således tilfældet i Bergen i 1620, hvor fire personer går sammen om spillet, og noget tilsvarende må have fundet sted i Nibe. Ialtfald tales der om Oluf Kielsen og »med participanter« og om dem, »som var i rode med Oluf Kiels«.

Medens dette forhold ikke kan belyses nærmere, giver kilden en del enkeltheder om spillemåden. Det fremgår, at hver person har tre kast, og at der bruges flere terninger ved hvert kast. Da Cornelius Roed slår 28 øjne ved sine to første kast, må der i det ringeste have været brugt tre terninger. Der er nemlig ingen grund til at formode, at man skulle have brugt anden slags terning end den, der stadig er gængs med øjne fra 1–6, hvor to modstående sider sammenlagt giver 7 øjne.⁵ At bruge tre terninger i hvert kast synes at være den enkleste og almindeligst brugte fremgangsmåde.⁶

Almindeligvis kastede man terningerne fra et bæger, sådan som det stadig er almindeligt ved rafling. Man mente derved at sikre sig mod uærligt spil. Herom nævner kilden intet. Men vidnerne i sagen omtaler flere gange et bækken, hvori terningerne skulle falde ved kastet. Som et moment i sagen

³ Klitgaard, a. a., 322.

⁴ Mikel Hopnagels Opt. 1596—1676 (No. Mag. II, Christiania 1868, 184—185).

⁵ Således ifl. Salmonsens Leksikon (Jørgen Olrik). En gennemgang af terninger på Nationalmuseet bestyrker denne opfattelse, selv om der findes en del eksempler på terninger, hvor øjnene fordeler sig på de 6-sidede terningers modstående sider med 1 mod 2, 3 mod 4 og 5 mod 6, heriblandt en lerterning fundet i Esirom kloster. Da terningspillets historie er meget sparsomt behandlet såvel her i landet som i udlandet, tør jeg ikke her udtale mig nærmere om dette forhold. — Se Franz Semrau: Würfel und Würfelspiel im alten Frankreich, Halle 1910 (Beiheft zur Z. f. Romanische Philologie XXIII H.), 22 ff.

⁶ Alban von Hahn: Buch der Spiele. Encyklopädie sämtlicher bekannten Spiele und Unterhaltungsweisen, Leipzig o. J.⁴, 355.

anføres bl. a., at Cornelius Roeds kast må være ugyldigt, da den ene terning ikke var i bækkenet, »mens blef staaendis paa bredden af bækkenet«. ⁷

Troels Lund og andre ⁸ har påpeget brugen af et særligt tavlebord eller spilbræt ved terningspil. Dette synes dog altid at være et brætspil, hvor der anvendtes brikker. Ved spil af den karakter, som her interesserer os, hvor antallet af øjne alene afgjorde spillet, var et tavlebord ikke nødvendigt, men derimod nok en anden form for afgrænsning, inden for hvilken terningerne skulle falde. Dertil kunne for så vidt en hvilken som helst jævn flade tjene, men at flade skåle, bækkener eller endog en flad grube i jorden benyttedes hertil, har allerede Semrau påvist. ⁹

Afgørelsen på sagen må siges at være salomonisk, idet den indstævnedes Oluf Kiildsen ganske vist må se grisene gå sin næse forbi, men Cornelius Roed får dog ingen glæde deraf, for ikke alene beslaglægges de til gavn for byens fattige, men han selv domfældes for helligbrøde. Det er bemærkelsesværdigt og vel ikke helt efter lovens bogstav, at Jens Jensen går fri for tiltale.

En anden ting, man bør mærke sig, er, at domfældelsen sker for brud på helligdagsforordningen, mens spillet selv ikke betragtes som ulovligt. Det kan da ikke være anset for dobbel, som der fandtes strenge bestemmelser mod.

⁷ Bredden af bækkenet, d. e. bækkenets brede, flade, kraveformede rand, hvor en terning let kunne finde plads.

⁸ *Troels Lund*: 5. udg. II, Sjette bog, 86.— Se *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder*, II, art. Brettspill.

⁹ *Semrau* a. a., 34. — Helt utvetydigt fremgår det af statutterne for Bochold, hvor det i § 39 hedder: Das Würfelspiel ist verboten, ausgenommen am Neujahrs- und am Hl. 3 Könige-Abend, waer dat dan geschege . . . yn enen loeuenbecken myt twee dobbelstenen de meesten oegen to werpene; hvor Schiller-Lübbers forklarer *loeuenecken* som: »ein flaches, aus dünnem Blech gefertigtes Becken oder Schale«.